

Mladá veda

Young Science

Špeciálne vydanie

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 6, ročník 14., špeciálne číslo vydané v októbri 2026

ISSN 1339-3189, EV 167/23/EPP

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Analógový Prešov. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

prof. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

Mgr. Monika Šavelová, PhD. (Katedra translatológie, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

doc. Mgr. Michal Garaj, PhD. (Katedra politických vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Inštitút pre vedu, kultúru a spoločenský rozvoj)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Banícke múzeum, Rožňava)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Inštitút pre vedu, kultúru a spoločenský rozvoj

IČO: 57728038, Bajkalská 12B, 080 01 Prešov, Slovensko

v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

ZLOM, SPOMIENKA A BILANCIA ŽIVOTA V AKČNEJ TVORBE SENIOROV

TURNING POINT, MEMORY AND LIFE REVIEW IN THE ACTION ART OF OLDER ADULTS

Soňa Kariková, Barbora Kováčová, Martina Magová¹

Soňa Kariková pôsobí na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, kde je spoluzabezpečujúcou osobou študijného programu Špeciálna pedagogika a pedagogika mentálne postihnutých. Profesionálne sa orientuje na psychické prežívanie a potreby jednotlivcov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Barbora Kováčová pôsobí na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, kde je vedúcou Katedry špeciálnej pedagogiky a garantkou študijného programu Špeciálna pedagogika a pedagogika mentálne postihnutých. Vo svojej vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti sa orientuje na problematiku expresívnych terapií a terapeutických prístupov v podpore jednotlivcov so zdravotným znevýhodnením, osobitne v kontexte špeciálnopedagogickej intervencie. Jej odborný záujem smeruje k rozvíjaniu prístupov, ktoré prepájajú terapeutický, edukačný a podporný rozmer špeciálnej pedagogiky. Martina Magová pôsobí na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, na Katedre špeciálnej pedagogiky. Vo svojej odbornej a vedecko-výskumnej činnosti sa zameriava na problematiku špecifických vývinových porúch učenia a porúch autistického spektra. Svoje odborné poznatky uplatňuje aj v pedagogickej praxi, v rámci ktorej pôsobí ako pedagogička v triede pre žiakov s poruchou autistického spektra v kombinácii s mentálnym postihnutím.

Soňa Kariková is a faculty member at the Faculty of Education of the Catholic University in Ružomberok, where she is a co-coordinator of the study programme Special Education and Education of Individuals with Intellectual Disabilities. Her professional interests focus on the psychological experiences and needs of individuals with special educational needs. Barbora Kováčová is affiliated with the Faculty of Education at the Catholic University in Ružomberok, where she is a member of the Department of Special Education and serves as the guarantor of the study programme Special Education and Education of Individuals with Intellectual Disabilities. Her research and publication activities focus on expressive therapies and therapeutic approaches in supporting individuals with disabilities, particularly in the context of special educational intervention. Her professional interests include the development

¹ Adresa pracoviska: prof. PhDr. Soňa Kariková, PhD., doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD., PaedDr. Martina Magová, PhD., Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra špeciálnej pedagogiky, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
E-mail: sona.karikova@ku.sk, barbora.kovacova@ku.sk, martina.magova@ku.sk

of approaches that integrate the therapeutic, educational, and supportive dimensions of special education. Martina Magova, is a faculty member at the Department of Special Education, Faculty of Education, Catholic University in Ružomberok. In her professional and scientific research work, she focuses on specific developmental learning disorders and autism spectrum disorders. She also applies her professional knowledge in her teaching practice, where she works as a teacher in a classroom for students with autism spectrum disorder combined with intellectual disabilities.

Abstract

The paper focuses on the use of action art in work with older adults, with particular attention to memories, life review, and turning points in a person's life story. It is based on experience gained through repeated action-based activities with a group of 38 older adults aged 60–79 with health disabilities. The creative activities took place both in a classroom and outdoors and involved visual art, natural materials, objects, words, creative writing, movement, and simple performative situations. Particular attention is paid to situations in which personal memories, significant life events, or experiences of change emerged spontaneously during the creative process. The paper highlights the potential of action art as a space for expressing and sharing life experience and for personal reflection.

Keywords: older adult, action art, memory, life story, turning point, creativity

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá využitím akčnej tvorby v práci so seniormi, pričom pozornosť sústreďuje na spomienku, životnú bilanciu a zlomové momenty v životnom príbehu človeka. Vychádza zo skúseností získaných pri opakovanej realizácii akčných aktivít so skupinou 38 seniorov vo veku 60–79 rokov so zdravotným znevýhodnením. Tvorivé situácie prebiehali v učebni aj vo vonkajšom prostredí a využívali obraz, prírodný materiál, predmet, slovo, tvorivé písanie, pohyb a jednoduché performatívne situácie. Pozornosť je venovaná najmä situáciám, v ktorých sa počas tvorby spontánne objavili osobné spomienky, významné životné udalosti alebo skúsenosť zmeny. Príspevok poukazuje na možnosti akčnej tvorby ako priestoru pre vyjadrenie životnej skúsenosti, jej zdieľanie a osobnú reflexiu.

Kľúčové slová: senior, akčná tvorba, spomienka, životný príbeh, zlom, tvorivosť

Úvod

Obdobie seniorského veku býva prirodzene spojené s návratom k prežitým udalostiam a k ľuďom, ktorí boli v živote človeka dôležití. Človek sa častejšie obzerá späť a hodnotí jednotlivé obdobia svojho života, pričom si pripomína udalosti, ktoré ho ovplyvnili, ale aj situácie, ktoré znamenali určitú zmenu alebo zlom (Határ, 2011). Nemusí pritom ísť vždy o dramatické udalosti. Kováčová (2022) upozorňuje, že zlomovým momentom môže byť strata pracovného prostredia, odchod z miesta, v ktorom človek dlhé roky žil, strata blízkeho človeka, zhoršenie zdravotného stavu, ale aj postupná strata samostatnosti. Práve spomienka môže byť významným východiskom tvorivej činnosti so seniormi. V akčnej tvorbe však nejde iba o samotné spomínanie alebo rozprávanie o minulosti. Životná skúsenosť môže byť prenesená do obrazu, gesta, pohybu, slova, prírodného materiálu alebo jednoduchého

performatívneho konania (Valachová, 2020a; Kováčová et al., 2024). To, čo senior pôvodne verbalizuje, tak môže postupne dostať inú podobu. Spomienka sa stáva súčasťou tvorivého procesu a osobná skúsenosť sa môže premietnuť do symbolu, obrazu alebo konkrétneho konania (Valachová, 2020a, 2020b; Ševčovič, 2021; Bergerová, 2022).

Akčná tvorba preto vytvára priestor, v ktorom senior nemusí byť iba prijímateľom pripravenej aktivity. Stáva sa aktérom, ktorý do tvorivého procesu prináša vlastný životný príbeh, vlastné tempo, skúsenosť a spôsob jej interpretácie. Hudecová a Kováčová (2021) vnímajú akčnosť vo vzdelávaní seniorov ako priestor, ktorý môže podporovať aktivizáciu, komunikáciu a tvorivé sebavyjadrenie. V práci so seniormi so zdravotným znevýhodnením je pritom dôležité vytvárať podmienky, ktoré rešpektujú ich individuálne možnosti a zároveň podporujú ich aktívne zapojenie do edukačných a sociálnych aktivít. Jedličková (2014) poukazuje na význam edukácie a edukačných aktivít pri práci so zdravotne znevýhodnenými dospelými a seniormi, a to aj v podmienkach rezidenčialnej starostlivosti. Na potrebu rozvíjania sociálnych spôsobilostí dospelých a seniorov so zdravotným postihnutím upozorňujú aj Jedličková & Müller de Moraes (2015). Aj tvorivú aktivitu preto možno vnímať ako priestor, v ktorom senior nie je iba objektom starostlivosti, ale aktívne vstupuje do činnosti, komunikuje s ostatnými a prináša do nej vlastnú skúsenosť. V tomto kontexte možno akčnú tvorbu vnímať ako jednu z možností, prostredníctvom ktorej sa životná skúsenosť dostáva do vzťahu s aktuálnou skúsenosťou seniora (Határ, 2013; Hudecová & Kováčová, 2021).

Cieľom príspevku je poukázať na možnosti využitia akčnej tvorby pri spracovaní tém spomienky, životného zlomu a bilancovania životnej skúsenosti seniora. Pozornosť je venovaná najmä tvorivým situáciám, v ktorých sa osobná skúsenosť objavovala prostredníctvom práce s prírodným materiálom, obrazom, predmetom, slovom a jednoduchým performatívnym konaním.

Životná skúsenosť ako materiál tvorby

Pri práci so seniormi sa opakovane ukazuje, že tému minulosti ako tvrdia Hudecová & Kováčová (2021) nie je potrebné otvárať priamou otázkou, čo človek v živote prežil. Niekedy postačí predmet, fotografia, miesto, prírodný materiál alebo výtvarný podnet, ktorý otvorí cestu k vlastnej spomienke. Až počas tvorivej aktivity sa môže ukázať, že jednoduchá úloha súvisí s udalosťou, ktorú si senior uchováva v pamäti dlhé roky. V tomto zmysle je zaujímavé sledovať najmä moment v akcii, keď sa pôvodne bežný predmet alebo situácia začne spájať s osobným významom. *Strom už nie je iba stromom, záhrada nie je iba priestorom okolo domu a predmet nemusí zostať iba predmetom.* Každý z nich môže niesť časť životného príbehu človeka. Životná skúsenosť sa tak v akčnej tvorbe stáva určitým materiálom. Nemusí byť spracovaná doslovne a nie je potrebné, aby senior svoj životný príbeh celý vyrozprával. Spomienka sa môže objaviť iba v jednej vete, v geste alebo v rozhodnutí, ktoré urobí počas tvorby. Spomienky sa pritom neobjavujú vždy chronologicky. Jedna udalosť môže vyvolať inú, predmet môže pripomenúť človeka a obraz môže otvoriť tému, ktorú senior pôvodne nemal v úmysle verbalizovať (Litomerický, 1996). V akčnej tvorbe preto nie je potrebné hľadať jedinú správnu interpretáciu. Význam vzniká v procese a môže byť pre každého seniora odlišný.

Metodologické východiská

Príspevok má kvalitatívne orientovaný charakter (Gavora, 2001) a vychádza zo skúseností získaných pri dlhodobejšej realizácii akčnej tvorby so seniormi. Pozornosť bola sústredená na situácie, v ktorých sa počas tvorivého procesu spontánne objavovali témy osobnej skúsenosti, spomienok, životných zmien a zlomových udalostí (Urban, 2020). Cieľom nebolo overovať účinnosť konkrétnej intervenčnej metódy ani hodnotiť výtvarný výkon seniorov. Zámerom bolo zachytiť a interpretovať možnosti akčnej tvorby ako priestoru, v ktorom môže senior svoju životnú skúsenosť vyjadriť, spracovať a zdieľať.

Tvorivých stretnutí sa zúčastňovalo 38 seniorov vo veku od 60 do 79 rokov. Išlo o jednu skupinu, ktorá sa jednotlivých aktivít zúčastňovala opakovane. Súbor tvorili seniori so zdravotným znevýhodnením, pričom v skupine sa vyskytovali rôzne zdravotné obmedzenia a chronické ochorenia. Medzi častejšie patrili kardiovaskulárne ťažkosti, diabetes mellitus, epilepsia a vysoký krvný tlak. Zdravotný stav účastníkov bol pri plánovaní a realizácii aktivít zohľadňovaný najmä z hľadiska ich aktuálnych možností, tempa, mobility a bezpečnosti.

Tvorivé stretnutia sa realizovali v učebni, ale aj vo vonkajšom prostredí, najmä v prírode. Striedanie prostredí bolo prirodzenou súčasťou akčnej tvorby. Kým učebňa umožňovala sústredenejšiu prácu s obrazom, slovom, predmetom alebo rôznym výtvarným materiálom, prírodné prostredie poskytovalo podnety vychádzajúce priamo z krajiny, stromov, prírodných materiálov a meniaceho sa prostredia.

Jednotlivé aktivity boli koncipované ako otvorené tvorivé situácie. Seniorom bol ponúknutý podnet, ktorý mohol byť výtvarný, prírodný, predmetový alebo slovný. Následný spôsob reagovania nebol striktné určený. Účastníci mohli pracovať s materiálom, pohybom, gestom, obrazom alebo slovom podľa svojich individuálnych možností a predstáv. Dôležitou súčasťou akcie bola aj následná alebo priebežná verbalizácia. Rozhovor pritom nebol samostatnou výskumnou metódou oddelenou od tvorby, ale prirodzenou súčasťou akčného procesu.

Vzhľadom na charakter akčnej tvorby boli záznamy realizované priamo počas jednotlivých stretnutí. Zachytávané boli predovšetkým priebeh tvorivej aktivity, reakcie účastníkov, ich spontánne slovné vyjadrenia, spôsob práce s materiálom a významy, ktoré seniori jednotlivým činnostiam alebo vytvoreným výstupom pripisovali. Záznamy vznikali bezprostredne v situácii, v ktorej tvorba prebiehala, čo umožnilo zachytiť aj spontánne asociácie a výpovede, ktoré by pri dodatočnom rozhovore nemuseli byť reprodukované v rovnakej podobe (Gavora, 2001).

Pri interpretácii získaného materiálu bola pozornosť sústredená najmä na tri vzájomne prepojené oblasti: spomienku ako podnet k tvorbe, životný zlom alebo zmenu, ktorá sa počas aktivity objavila, a spôsob, akým senior túto skúsenosť preniesol do tvorivého konania (Kováčová, 2022). Osobitne boli sledované situácie, v ktorých sa pôvodne všeobecný alebo výtvarný podnet postupne premenil na osobnú výpoveď.

Analýza mala interpretačný charakter. Výpovede seniorov neboli posudzované z hľadiska ich umeleckej kvality ani psychologicky diagnostikované. Pri interpretácii sa vychádzalo z kontextu konkrétnej tvorivej situácie, zvoleného materiálu, priebehu akcie a následnej verbalizácie účastníka. Význam jednotlivých prejavov bol preto posudzovaný

predovšetkým v súvislosti s tým, čo senior počas aktivity vytváral, akým spôsobom s materiálom pracoval a aký význam svojmu konaniu sám pripisoval (Kováčová, 2022).

Do výslednej interpretácie boli zaradené najmä situácie, v ktorých sa výraznejšie objavila téma životnej skúsenosti, spomienky alebo životného zlomu. Autentické výpovede seniorov sú v texte využité ako súčasť interpretačného materiálu. Z dôvodu ochrany súkromia sú účastníci označení iniciálami, pohlavím a vekom. Výpovede sú ponechané v prirodzenom jazykovom znení, pretože práve ich spontánnosť je v kontexte akčnej tvorby významná.

Takto koncipovaný postup umožnil sledovať akčnú tvorbu nielen prostredníctvom výsledného výtvarného alebo tvorivého výstupu, ale predovšetkým ako proces (Bergerová, 2022; Kováčová et al., 2024). V jeho priebehu sa objavovali osobné významy, spomienky, asociácie a životné skúsenosti, ktoré nebolo možné úplne predvídať pri príprave samotnej aktivity. Akčná tvorba tak bola vnímaná ako dynamická situácia, v ktorej sa prepája tvorivé konanie, komunikácia a osobná skúsenosť seniora (Kováčová & Valachová, 2025).

Výsledky a interpretácia vybraných tvorivých situácií

Krajina a strom ako metafora zmeny: Výrazným podnetom pri práci so seniormi bola krajina. Nešlo pritom iba o výtvarné zachytenie určitého miesta, ale o sledovanie toho, ako sa známe prostredie v priebehu rokov mení. Krajina, ktorú senior poznal v minulosti, sa postupne stáva inou. Niektoré stromy zmizli, iné sú poškodené alebo choré a mení sa aj spôsob, akým ľudia priestor využívajú. Počas jednej z aktivít bola pozornosť seniorov upriamená na stromy a prírodný materiál – orechy. Práve prostredníctvom nich sa začali objavovať spomienky na minulosť. Seniori si pripomínali obdobie, keď boli stromy zdravé a zber orechov bol prirodzenou súčasťou života.

V rozhovore sa jedna zo senioriek vyjadrila:

„Oni ho môžu liečiť, ale už ho asi nezachránia.“

Výpoveď pôvodne smerovala ku konkrétnemu chorému stromu. V ďalšom rozhovore však začali seniori prirodzene nachádzať paralely medzi stavom stromu a starnutím človeka. Choroba, oslabenie a postupná strata funkčnosti už neboli iba vlastnosťami stromu. Stali sa obrazom ľudského tela a životného procesu. Zaujímavá bola aj asociácia, ktorá vznikla pri pohľade na jadro orecha. Seniori v ňom videli podobnosť s ľudským mozgom. Prírodný materiál sa tak stal impulzom k úvahám o chorobe, starnutí a konečnosti života. Nešlo pritom o vopred pripravenú interpretáciu. Objavila sa spontánne počas rozhovoru a práce s materiálom.

Podobne sa objavila aj téma meniacej sa krajiny:

„Keď vyrúbu strom, zmení sa celá krajina. A pritom ten strom tam mohol zasadiť niekto, koho sme poznali.“

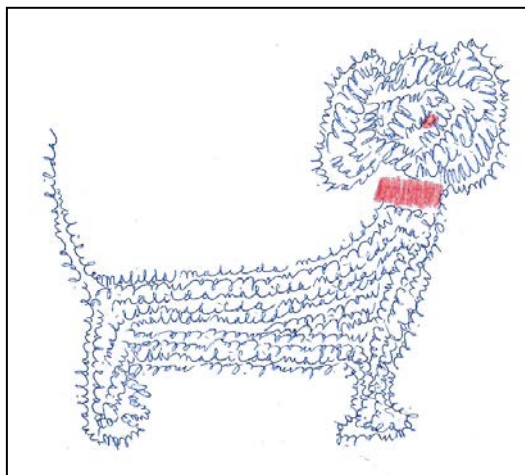
Strom v tejto výpovedi už nie je iba súčasťou prírody. Stáva sa nositeľom spomienky na človeka, ktorý ho zasadil, a tým aj súčasťou osobnej histórie. Jeho odstránenie znamená zmenu krajiny, ale zároveň môže znamenať aj stratu určitého bodu, prostredníctvom ktorého si človek pamätal svoje vlastné životné obdobie. Zmena krajiny sa tak v tvorivej situácii postupne menila na obraz zmeny človeka. Tak ako sa mení priestor, v ktorom senior žil, mení sa aj jeho vlastné postavenie v tomto priestore.

Fotografia 1 - Bilancia života

Zdroj: Kováčová, 2024

Predmet ako nositeľ spomienky: Osobný význam sa v akčnej tvorbe často viaže na predmet alebo konkrétny objekt. Predmet môže byť nositeľom spomienky a zároveň umožňuje seniorovi hovoriť o skúsenosti nepriamo. To môže byť dôležité najmä pri témach, ktoré sa ťažšie verbalizujú. Príkladom bola situácia, v ktorej sa spomienka na životného partnera viazala na psa. Pre seniora T. K. (M, 68 rokov) nebol pes iba domácim zvieratkom. Bol spojený s manželkou, spoločným životom a prostredím, ktoré po jej odchode zostalo zmenené. Senior sa zároveň musel rozhodovať, či pes zostane s ním alebo bude žiť u rodiny. Rozhodovanie preto nebolo iba otázkou starostlivosti o zviera. Pes bol zároveň pripomienkou manželky a spoločného života. Situáciu ďalej komplikovalo aj to, že pes starol a jeho zdravotný stav sa zhoršoval. V jednej tvorivej situácii sa tak stretlo viacero vrstiev životnej skúsenosti – vzťah, strata, starostlivosť, starnutie a obava z ďalšej straty. Predmetom rozhovoru pritom nebola „veľká životná téma“. Bola ním konkrétna každodenná situácia. Jej význam sa však ukázal až prostredníctvom rozprávania seniora. Aj tento príklad ukazuje, že bilancovanie života nemusí mať podobu súvislého rozprávania od detstva po súčasnosť. Často je spojené s jednotlivými fragmentmi, ktoré nadobúdajú význam až v konkrétnej situácii.

Obrázok 1 - „Životný“ partner
Zdroj: Kováčová, 2024

Keď sa senior na chvíľu stáva tvorcom: Akčná tvorba môže meniť aj zaužívanú predstavu seniora o sebe samom. Pri experimentovaní s rôznymi tvorivými postupmi sa senior T. K. (M, 68 rokov) na začiatku vymedzoval voči umeniu. Zdôrazňoval, že nie je maliar ani umelec a svoju identitu spájal predovšetkým so svojou profesiou a doterajšou životnou skúsenosťou. Počas tvorivej aktivity sa však jeho pohľad menil. Hovoril o tom, že sa na chvíľu cítil ako maliar alebo umelec, že bol slobodný a že sa dokázal na tvorbu pozerat’ „mladými očami“. Táto výpoveď je zaujímavá predovšetkým tým, že zachytáva subjektívnu zmenu pozície samotného seniora. Nešlo o to, aby sa z neho stal umelec v profesionálnom význame slova. Podstatné bolo, že vstúpil do situácie, v ktorej nemusel byť hodnotený podľa výkonu, odbornosti alebo výtvarnej zručnosti. Mohol experimentovať, skúšať a rozhodovať o tom, čo urobí. Akčná tvorba sa tak môže stať priestorom, v ktorom sa na určitý čas mení zaužívaná predstava o tom, čo senior „môže“ a čo už „nemôže“. Dôležitá nie je dokonalosť výsledku, ale samotná možnosť byť aktívnym účastníkom tvorivého procesu.

Slovo a obraz ako spôsob bilancovania: Osobitné miesto v tvorbe seniorov môže mať aj slovo. Tvorivé písanie nemusí byť oddelené od výtvarnej alebo akčnej tvorby. Slovo môže byť súčasťou obrazu, môže vzniknúť počas akcie alebo môže byť jej následnou reflexiou (Bergerová, 2022). Pri jednej z aktivít seniori prostredníctvom slov pomenovávali vlastné životné skúsenosti. Slovo pritom nebolo iba informáciou. Stávalo sa vizuálnym prvkom a zároveň nositeľom osobného významu. Tento spôsob práce možno prepájať aj s tvorbou Júliusa Kollera, v ktorej slovo a obraz vytvárajú vzájomný vzťah. Jednoduché slovo alebo znak môže byť samostatným obrazovým prvkom a zároveň otvárať priestor pre interpretáciu. Pre seniora tak nemusí byť potrebné zvládnuť klasickú kresbu. Aj jedno slovo môže byť dostatočným tvorivým vyjadrením. Podobný princíp sa objavil pri tvorivom písaní. Seniori prostredníctvom krátkych textov alebo jednotlivých slov pomenovávali dôležité osoby, udalosti a obdobia vlastného života. V porovnaní s klasickým rozprávaním životného príbehu umožňuje tvorivé písanie vybrať iba určitý fragment a dať mu vlastnú podobu. Ako uvádza Fišer (2001), tvorivé písanie možno vnímať ako tvorivú činnosť, ktorá má svoje miesto vo vzdelávaní. V práci so seniormi je zaujímavé najmä jeho prepájanie s ďalšími umeleckými

prostriedkami. Slovo nemusí byť iba textom. Môže sa stať obrazom, stopou alebo súčasťou akcie.

Zlom a nedokončený obraz: Za jednu z najvýraznejších tvorivých situácií možno považovať aktivitu seniorky D. D. (Ž, 63 rokov), ktorá spracovávala tému straty svojho pôvodného domova a veľkej záhrady. Tvorivý proces trval viac ako dvadsať minút. Seniorka pracovala pomaly, postupne zasahovala do pôvodného formátu a časť papiera odstránila. Jej tvorba sa tak menila priamo počas akcie. Nešlo o dopredu pripravený výsledný obraz, ale o postupné rozhodovanie, čo zostane a čo bude odstránené. Na otázku, ako by svoju tvorbu dokončila, odpovedala: „*Neviem, ako by som to skončila, lebo ešte žijem.*“ Práve táto krátka výpoveď sa stala významnou súčasťou celej tvorivej situácie. Obraz zostal nedokončený a zároveň nedokončený zostával aj životný príbeh seniorky. Strata domova predstavovala výrazný zlom, ale nebola poslednou udalosťou jej života. Výpoveď preto nemožno vnímať iba ako komentár k výtvarnému dielu. Poukazuje aj na spôsob, akým senior môže v tvorivej situácii vnímať vlastný život. Niečo sa skončilo, niečo bolo stratené alebo zmenené, ale život pokračuje. Práve tu sa ukazuje význam akčného charakteru tvorby. Kým pri hotovom obraze môže divák vnímať predovšetkým výsledok, pri akcii je možné sledovať aj proces rozhodovania, váhania, zmeny a pokračovania.

Diskusia

Výpovede a tvorivé situácie ukazujú, že akčná tvorba seniora nemožno redukovať iba na výtvarnú činnosť. Jej špecifikom je prepojenie tvorivého konania, osobnej skúsenosti a komunikácie. Senior pri tvorbe nevstupuje do procesu iba ako osoba, ktorá má splniť zadanú úlohu. Do aktivity prináša vlastnú skúsenosť, ktorá môže počas tvorby meniť pôvodný význam zadania. Významným momentom je pritom otvorenosť tvorivej situácie. Ak by bol výsledok presne určený vopred, priestor pre osobnú interpretáciu by bol užší. Pri otvorenom zadaní môže byť výsledkom obraz, slovo, gesto, predmet alebo kombinácia viacerých spôsobov vyjadrenia. Zároveň môže vzniknúť aj situácia, keď samotný proces je významnejší ako výsledný artefakt.

V prezentovaných situáciách sa opakovane objavoval motív zmeny. Menila sa krajina, menil sa zdravotný stav, menilo sa rodinné prostredie a menila sa aj pozícia človeka v jeho vlastnom živote. Tieto zmeny však neboli vždy pomenované priamo. Objavovali sa prostredníctvom stromu, orecha, psa, slova alebo nedokončeného obrazu. Zaujímavé je aj to, že rovnaký tvorivý podnet môže u rôznych ľudí vyvolať odlišnú skúsenosť. Prírodný materiál môže byť pre jedného človeka estetickým prvkom a pre druhého spomienkou na detstvo. Strom môže byť obrazom krajiny, ale aj obrazom vlastného starnutia. Predmet môže zostať predmetom alebo sa môže stať nositeľom spomienky na človeka, ktorý už nie je súčasťou každodenného života. Takáto rôznorodosť je pri práci so seniormi dôležitá. Neexistuje jedna správna reakcia na tvorivý podnet. Rovnako nie je potrebné, aby každý senior svoju skúsenosť verbalizoval. Niektorí potrebujú hovoriť, iní radšej tvoria v tichosti. Jeden človek zvolí obraz, ďalší slovo alebo jednoduché gesto. Aj preto je pri akčnej tvorbe dôležitá možnosť voľby a rešpektovanie individuálneho tempa. Akčnú tvorbu pritom nemožno chápať ako terapeutický nástroj v úzkom klinickom význame. V predkladanom kontexte jej význam

spočíva najmä v tom, že vytvára priestor na aktivitu, komunikáciu, spomínanie a tvorivé vyjadrenie. Môže byť miestom, kde sa osobná skúsenosť na chvíľu stáva viditeľnou a zdieľanou.

Záver

Akčná tvorba seniora môže byť priestorom, v ktorom sa osobná životná skúsenosť stretáva s aktuálnym tvorivým konaním. Spomienka, životný zlom alebo bilancia určitej etapy života sa pritom nemusí vyjadriť iba slovami. Môže sa objaviť v obraze, v prírodnom materiáli, v geste, v pohybe alebo v jednoduchom rozhodnutí, ktoré senior počas tvorby urobí.

V prezentovaných tvorivých situáciách sa ukázalo, že význam môžu nadobudnúť aj zdanlivo obyčajné podnety. Chorý strom môže otvoriť tému starnutia, zmenená krajina môže vyvolať spomienku na človeka, domáce zviera môže byť spojené so stratou životného partnera a nedokončený obraz môže vyjadriť pokračovanie životného príbehu.

Z pohľadu pedagogickej práce so seniormi je významné najmä to, že senior zostáva aktívnym účastníkom procesu. Nie je iba objektom aktivity, ale jej tvorcom a interpretom. Do tvorby prináša vlastný životný príbeh a zároveň rozhoduje, akú jeho časť chce sprístupniť ostatným (Valachová, 2021).

Akčná tvorba tak nemusí poskytovať odpovede na životné zlomy ani riešiť straty, ktoré senior prežil. Jej význam možno vidieť skôr v možnosti vytvoriť priestor, v ktorom možno o týchto skúsenostiach hovoriť, premýšľať, mlčať alebo ich jednoducho premeniť na tvorivé konanie.

Možno práve preto zostáva najsilnejšou výpoveďou z prezentovaných situácií jednoduchá veta seniorky: „Neviem, ako by som to skončila, lebo ešte žijem.“ V tejto vete sa stretáva nedokončenie tvorby s nedokončením životného príbehu. Niečo sa skončilo, niečo bolo stratené alebo zmenené, ale samotný život pokračuje. A práve akčná tvorba môže byť jedným z priestorov, v ktorom sa toto pokračovanie stáva viditeľným.

*Tento článok odporúčal na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
prof. PaedDr. Daniela Valachová, PhD.*

Použitá literatúra

1. FIŠER, Z. 2001. *Tvůrčí psaní*. Brno: Paido.
2. HATÁR, C. 2011. *Seniory v systéme rezidenčialnej sociálno-edukačnej starostlivosti*. Praha: Rozlet a Česká andragogická spoločnosť, 2011. 132 s. ISBN 978-80-904824-1-8.
3. HUDECOVÁ, A., & KOVÁČOVÁ, B. 2021. *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 7. Obdobie seniorského veku*. Ružomberok: VERBUM.
4. KOVÁČOVÁ, B. et al. 2024. *Krátky slovník akčného umenia : od dospelosti k starobe*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2024. ISBN 978-80-561-1115-4.
5. URBAN, M. 2020. *Kvalitatívny výskum vo svete umenia*. VEDA.
6. VALACHOVÁ, D. 2021. *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 3: obdobie školského veku*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM - vydavateľstvo KU, 2021. 134 s. ISBN 978-80-561-0922-9
7. GAVORA, P. 2001. Výskum životného príbehu: Učiteľka Adamová. In *Pedagogika*, 2001, LI(3), 352-368.

8. JEDLIČKOVÁ, P. 2014. Edukácia zdravotne znevýhodnených dospelých a seniorov v rezidenčných zariadeniach. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014. 164 s. ISBN 978-80-558-0611-2.
9. JEDLIČKOVÁ, P.; MÜLLER De MORAIS, M. 2015. Výcvik sociálnych spôsobilostí pre dospelých a seniorov so zdravotným postihnutím v rezidenčných podmienkach. In: *Andragogická revue: česko-slovenský vedecký časopis zaměřený na teorii vzdělávání dospělých, rozvoj lidských zdrojů a andragogiku.* – Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha. – ISSN 1804-1698. – Roč. 7, č. 2 (2015), s. 4-12.
10. KOVÁČOVÁ, B. 2024. Zlom v životnom príbehu človeka. *Disputationes Scientifical Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 24(4).
11. LITOMERICKÝ, Š. 1996. Kvalita života starého človeka a intervenčná gerontológia. In: *Lekársky obzor*, 1996, 45, 177-180.
12. VALACHOVÁ, D. 2020. Od akcie k reakcii – akčné umenie v procese. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae: vedecký recenzovaný časopis*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM - vydavateľstvo KU. ISSN 1336-2232. Roč. 19, č. 4, 2020(b), s. 77-8.
13. BERGEROVÁ, X. 2022. Kreativita v kontextoch. In: *CREA-AE 2022*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022. s. 10–16. ISBN 978-80-223-5505-6.
14. HATÁR, C. 2013. Edukácia seniorov v rezidenčných podmienkach - možnosti, limity a význam. In: *Edukácia človeka - problémy a výzvy pre 21. storočie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove. Fakulta humanitných a prírodných vied, 2013. s. 9-16. ISBN 978-80-555-0825-2.
15. KOVÁČOVÁ, B. 2022. Akčné umenie v priestore každodenného života. In: *CREA-AE 2022*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022. s. 82-89. ISBN 978-80-223-5505-6.
16. KOVÁČOVÁ, B.; MAGOVÁ, M.; VALACHOVÁ, D. 2023. Akčné stretnutia mladých dospelých v umelecky orientovanom priestore. In: *Podpora osôb so zdravotným znevýhodnením v poradenskom systéme*. 1. vyd. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM - vydavateľstvo KU, 2023. s. 123-131. ISBN 978-80-561-1060-7.
17. KOVÁČOVÁ, B.; VALACHOVÁ, D. 2025. Zlomové situácie v období sénia s dôrazom na akčné umenie = Turning points in senior adulthood with an emphasis on martial arts. In: *Seniori v súčasnej spoločnosti: pohľad(y) cez umenie, zdravie a sociálne výzvy*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM - vydavateľstvo KU, 2025. ISBN 978-80-561-1223-6, s. 34-45.
18. ŠEVČOVIČ, M. 2021. Náhoda, experiment, expresivita, projekt. In: *Expresivita vo výchove*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. s. 19-28. ISBN 978-80-223-5265-9.
19. VALACHOVÁ, D. 2020. Stelesnenie existencie a bytia človeka v priestore land artu = Embodiment of the existence and living of land art. In: *Expresivita vo výchove III*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020(a). – ISBN 978-80-223-4931-4, s. 18-26.

Mladá veda

Young Science

ISSN 1339-3189